

Barbara Danowska-Prokop

STOSUNEK ŚLĄSKICH SOCJALISTÓW DO ROLI PAŃSTWA W GÓRNOŚLĄSKIM PRZEMYŚLE Z UWZGLĘDNIENIEM POLITYKI WŁASNOŚCIOWEJ I KADROWEJ W LATACH 1922-1939

Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie ewolucji poglądów socjalistów – przede wszystkim śląskich – na rolę państwa w życiu gospodarczym z uwzględnieniem złożonych stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w okresie międzywojennym.

W artykule przedstawiono uwarunkowania polityki etatystycznej w górnośląskim przemyśle, a także postulaty śląskich socjalistów w kwestii zmian założeń polityki kadrowej i własnościowej.

1. Uwarunkowania etatystycznej polityki państwa w górnośląskim przemyśle

Zmiana przynależności państwowej wschodniej części Górnego Śląska w czerwcu 1922 r. nie spowodowała natychmiastowych i radykalnych przeobrażeń w życiu gospodarczym tego regionu, czyli w stosunkach własnościowych i w polityce kadrowej miejscowego przemysłu. Z chwilą przejęcia przez Polskę przyznanego jej obszaru nastąpiła jedynie zmiana ról społecznych odgrywanych przez Polaków i Niemców – Niemcy stali się mniejszością narodową, a Polacy przejęli aparat państwowy.

Uprzywilejowaną pozycję mniejszości niemieckiej i kapitału niemieckiego zarówno w miejscowym przemyśle, jak i rolnictwie, potwierdzają następujące dane:

- w 1922 r. na ok. 1460 mld marek niemieckich kapitału akcyjnego zaangażowanego w miejscowym przemyśle na kapitał niemiecki przypadało ok. 1095 mld,
- wielki przemysł (huty, kopalnie, cynkownie, zakłady koksownicze) w 75% należał do właścicieli niemieckich,
- 55 wielkich właścicieli ziemskich deklaroowało narodowość niemiecką (z ogólnej liczby 71) – posiadali oni 145 766 ha ziemi, czyli 45% ogółu powierzchni rolnych¹.

Stronie polskiej, zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego – art. 256, przysługiwało prawo własności do majątku należącego do skarbu Rzeszy lub innych państw niemieckich. Na mocy tego traktatu oraz układu polsko-niemieckiego z 15 czerwca 1922 r. (tzw. konwencja genewska) Polska przejęła:

- pruskie kopalnie skarbowe, w skład których wchodziły kopalnie węgla kamiennego: „Król”, „Bielszowice” i „Knurów”, brykietownie, zakłady koksownicze oraz pola górnicze o łącznej powierzchni 32 tys. ha z zasobami 7,9 mld ton węgla;
- hutę ołowiu i srebra „Fryderyk” w Strzybnicy koło Tarnowskich Gór wraz z pokładami rud ołowiu oraz pokłady soli kamiennej o powierzchni 20 tys. ha i solanki o powierzchni 3820 ha;
- fabrykę związków azotowych w Chorzowie;
- państwowe urządzenia wodne i kolejowe².

Polskie sfery gospodarcze, a zwłaszcza polityczne, nie akceptowały dominacji kapitału niemieckiego w przemyśle śląskim. Dlatego też inicjowały działania zmierzające do przebudowy istniejących w górnos Śląskim przemyśle stosunków gospodarczych, własnościowych i kadrowych. W ramach tych działań polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne i handlowe prowadziły akcję informacyjną oraz propagandową wśród zagranicznych inwestorów. Przekazy-

¹ M. Grzyb: Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnos Śląskim przemyśle w latach 1922-1939. Katowice 1978, s. 30-31; J. Polak: Likwidacja latyfundiów księcia pszczyńskiego na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym. „Zaranie Śląskie” 1986, nr 3-4, s. 298-299.

² J. Jaros: Gospodarka koncernu „Skarboferm”. „Zaranie Śląskie” 1957, z. 2, s. 47-78; J. Popkiewicz, F. Ryszka: Przemysł ciężki Górnego Śląska w gospodarce Polski międzywojennej (1922-1939). Opole 1959, s. 78-82.

wano w ten sposób dane o bogactwach tego regionu i jego potencjale produkcyjnym, a także o ulgach podatkowych i innych przywilejach oferowanych przez stronę polską³. Akcja ta miała doprowadzić do:

- pojawienia się nowych inwestycji na polskim Górnym Śląsku,
- zmiany właściciela dawnego majątku skarbu Rzeszy.

Działania polskich sfer przemysłowych i politycznych w omawianym okresie doprowadziły z jednej strony do zmniejszenia stanu posiadania kapitału niemieckiego w śląskim przemyśle – w 1935 r. na 932 mln zł kapitału akcyjnego kapitał niemiecki dysponował 484 mln zł (tj. 56,5%), a kapitał polski 186 mln zł (tj. 20%)⁴, a z drugiej do przebudowy stosunków kadrowych – wzrosła liczba polskich specjalistów zatrudnionych na stanowiskach inżynierjno-technicznych i w administracji oraz zwiększyła się liczba polskich przedstawicieli w radach nadzorczych i zarządach miejscowego przemysłu. Według danych z roku 1935 Polacy zajmowali: 99 stanowisk dyrektorów przedsiębiorstw i zakładów, 207 stanowisk kierowników technicznych i 137 stanowisk kierowników administracyjnych⁵.

Wszystkie ugrupowania polityczne prowadzące w omawianym okresie działalność na Górnym Śląsku nie mogły pozostać obojętne wobec problemów własnościowych i kadrowych miejscowego przemysłu. Przywódcy poszczególnych ugrupowań politycznych musieli ustosunkować się pod tym względem do oficjalnych poczynań rządu polskiego, a także prezentować własne rozwiązania w tym zakresie.

W niniejszym artykule przedstawiono stosunek Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) – zwłaszcza regionu śląskiego – do polityki rządu zmierzającej do przebudowy miejscowych stosunków własnościowych i kadrowych.

2. Postulaty śląskich socjalistów pod adresem polityki kadrowej i własnościowej

Stanowisko śląskich socjalistów do kwestii własnościowych podlegało ewolucji w okresie międzywojennym. Zdawali oni sobie sprawę z uprzywilejowanej pozycji mniejszości niemieckiej (a zwłaszcza kapitału niemieckiego) na polskim Górnym Śląsku – wiedzieli, że rozporządza olbrzymią siłą politycz-

³ J. Popkiewicz, F. Ryszka: *Przemysł ciężki...*, op. cit., s. 83-91.

⁴ M. Grzyb: *Op. cit.*, s. 157-158.

⁵ J. Jaros: *Historia górnictwa węgla kamiennego w Zagłębiu Gómośląskim w latach 1914-1945*. Katowice-Kraków 1967, s. 157-158.

na i gospodarczą. Dostrzegali antagonizm pomiędzy niemieckim kapitałem a polskim pracownikiem. A pomimo to głosili tezę o międzynarodowej solidarności proletariatu i opowiadali się za wyraźnym podziałem mniejszości niemieckiej na dwie grupy o przeciwstawnych interesach:

- pierwszą grupę stanowili przedstawiciele warstw posiadających – właściciele ziemscy, przedsiębiorcy, bankierzy, kupcy oraz niemiecka kadra kierownicza (grupa ta była wrogo nastawiona do państwowości polskiej i prowadziła jawne działania antypolskie, narażające Skarb Państwa na olbrzymie straty),
- drugą grupę stanowili niemieccy robotnicy, których sytuacja materialna była zbliżona do sytuacji polskich robotników – według socjalistów robotnicy obu narodowości muszą wspólnie występować w obronie zdobyczy socjalnych i miejsc pracy.

Podział ten umożliwił śląskiej organizacji PPS nawiązanie współpracy z niemieckimi socjaldemokratami, skupionymi w Niemieckiej Socjalistycznej Partii Pracy w Polsce (DSAP). Obie partie stawiały sobie za główny cel łagodzenie nastrojów nacjonalistycznych w imię solidarności klasowej. Jednak nie wszyscy śląscy działacze akceptowali stanowisko kierownictwa partii w tej kwestii, pojawiały się głosy krytyki i negacji nadmiernego zbliżenia z socjaldemokratami niemieckimi⁶.

Postawa śląskich socjalistów znalazła odbicie w taktyce działania władz kierowniczych PPS. W latach 1922-1925 centralne kierownictwo PPS opowiadało się za zbliżeniem i rozwojem wszechstronnej współpracy pomiędzy Polską a Niemcami (w tym czasie w Niemczech partią współzrządzaną była SDP i dlatego też liderzy PPS sądzili, że ułatwi to nawiązanie przyjacielskich stosunków między obu państwami – w praktyce nie wpłynęło to jednak na poprawę stosunków).

Polscy socjaliści stali na stanowisku, że oba państwa są na siebie skazane, a współpraca gospodarcza i polityczna może przynieść korzyści obu stronom. Według polskich socjalistów gospodarki obu państw uzupełniały się (były względem siebie komplementarne). W Polsce dominowały stosunki rolniczo-przemysłowe (eksportowano z Polski surowce i płody rolne), natomiast w Niemczech przemysłowo-rolnicze (polski przemysł potrzebował niemieckich maszyn i urządzeń) i dlatego istniała płaszczyzna współpracy między obu państwami.

⁶ Ostry rozłam w śląskiej PPS. „Polska Zachodnia” z 23.03.1928 r.; J. Kępski: Polska Partia Socjalistyczna na Śląsku w latach 1918-1922. W: W Zagłębiu Dąbrowskim i na Górnym Śląsku. Katowice 1967, s. 68-73; J. Walczak: Polska i niemiecka socjaldemokracja na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim po przewrocie majowym (1926-1939). Katowice 1980, s. 15-20.

W 1925 r. rozwiały się plany socjalistów dotyczące porozumienia i pokojowej współpracy z państwem niemieckim. Strona niemiecka (korzystając z wygaśnięcia przepisów o współpracy polskiej i niemieckiej części Górnego Śląska) zapoczątkowała otwarty konflikt gospodarczy z Polską (tzw. wojnę gospodarczą).

Śląska organizacja PPS aprobowwała stanowisko centrali, zgadzała się na polsko-niemieckie zbliżenie, pomimo nielejalnej postawy kapitału niemieckiego na Górnym Śląsku. Uważała, że może ono doprowadzić do poprawy warunków pracy i sytuacji bytowej robotników obu narodowości. Współpraca ta była wpisana w socjalistyczny program działania, w którym ponadto postulowano:

- zmianę warunków pracy, płacy oraz warunków bytowych miejscowych robotników,
- przebudowę dotychczasowego ustroju społeczno-ekonomicznego – opowiadano się za budową ustroju socjalistycznego,
- uspołecznienie najważniejszych dla państwa gałęzi przemysłu: węglowego, naftowego, zbrojeniowego banków i komunikacji,
- zmianę stosunków własnościowych w śląskim rolnictwie,
- przebudowę stosunków własnościowych i kadrowych w górnos Śląskim przemyśle⁷.

Budowa nowego ustroju społeczno-gospodarczego była procesem rozłożonym w czasie i zakładała ewolucyjną, pokojową drogę dochodzenia do nowych stosunków w polityce i gospodarce.

W ewolucyjnej przebudowie systemu społeczno-gospodarczego mieścił się postulat pokojowego współistnienia obu narodów. Pokojowe współistnienie ludności polskiej i mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku było jednak utrudnione, ponieważ większość sił politycznych reprezentujących mniejszość niemiecką opowiadało się za działaniami separatystycznymi oraz utrudniającymi integrację tego regionu z pozostałymi dzielnicami Polski. W tej sytuacji socjaliści śląscy zmienili pod tym względem swą postawę (zmiana nastąpiła po 1923 r., kiedy to ujawniono szkodliwą działalność kapitału niemieckiego) i aktywnie popierali działania śląskich władz wojewódzkich, zmierzające z jednej strony do osłabienia uprzywilejowanej pozycji kapitału niemieckiego, a z drugiej – do przebudowy istniejącego układu narodowościowego wśród kadry kierowniczej górnos Śląskiego przemysłu. W praktyce zmiana taktyki działania w stosunku do mniejszości niemieckiej polegała na:

⁷ A. Andrusiewicz: Socjalistyczna koncepcja przebudowy ustroju społecznego w II Rzeczypospolitej. „Z pola walki” 1987, nr 4, s. 3-16.

- żądaniu ograniczenia zatrudnienia Niemców lub optantów niemieckich na wyższych stanowiskach w przemyśle górnośląskim,
- żądaniu usunięcia wszystkich niemieckich urzędników wrogo nastawionych do państwowości polskiej i polskiego robotnika,
- redukcji niemieckiego personelu zarządzającego.

Śląscy socjaliści negatywnie oceniali postawę niemieckich przedsiębiorców, którzy świadomie i celowo narażali skarb państwa polskiego na olbrzymie straty, zatajając faktyczne dochody, fałszując zeznania podatkowe i celne, unieruchamiając przedsiębiorstwa i zwalniając wyłącznie polskich pracowników (zjawiska te przybrały na sile w latach 1923-1924). Kierownictwo śląskich socjalistów, piętnując taką praktykę często poprzez swoich posłów w Sejmie Śląskim, zgłaszało rezolucje domagające się pociągnięcia winnych do odpowiedzialności karnej. Przykładem takiej postawy był protest posłów socjalistycznych w Sejmie Śląskim wobec próby ograniczenia produkcji w Fabryce Związków Azotowych w Chorzowie. Poseł Józef Machej odczytał na forum Sejmu Śląskiego rezolucję, w której stwierdzał, że: „[...] rząd, który znajduje kredyty dla prywatnych przedsiębiorstw bankowych, handlowych i przemysłowych – winien przede wszystkim utrzymać w ruchu fabrykę państwową”⁸. W ten sposób protestowano przeciw ugodowej polityce władz w Warszawie wobec niemieckich przedsiębiorców i domagano się podjęcia bardziej energicznych działań w obronie polskich pracowników najemnych⁹.

Śląscy posłowie związani z PPS często na forum Sejmu RP występowali w obronie interesów ekonomicznych Górnoślązaków oraz wskazywali na ich odrębność w stosunku do mieszkańców innych regionów Polski. Mówili o ich poczuciu praworządności i lojalności, zdyscyplinowaniu, pracowitości, zamiłowaniu do porządku. Według socjalistów te specyficzne cechy Górnoślązaków wymagały wypracowania odpowiednich metod zarządzania województwem i preferowania głównie miejscowych pracowników. Urzędnicy pochodzący z innych dzielnic nie rozumieli ducha i potrzeb ludności śląskiej, co prowadziło często do ostrych konfliktów między nimi a ludnością miejscową¹⁰. Śląscy socjaliści domagali się więc stosowania zasady pierwszeństwa w zatrudnianiu Ślązaków, a dopiero w przypadku braku pożądaných specjalistów wśród miejscowej ludności sięganie po pracowników z innych regionów kraju lub w ostateczności z zagranicy.

⁸ Sten. I Sejmu Śląskiego z 20.04.1923 r., pos. 43.

⁹ AP Katowice, UWŚI/PH 3185; A. Andrusiewicz: Socjalistyczna koncepcja..., op. cit., s. 3-16; Sten. I Sejmu Śląskiego z 9.05.1924 r., pos. 89; z 3.07.1924 r., pos. 93; J. Walczak: Op. cit., s. 76-80.

¹⁰ Sten. II Sejmu Śląskiego z 23.06.1930 r., pos. 7.

Z przytoczonego powyżej stanowiska wynika, że PPS popierała programy polonizacji przemysłu górnośląskiego – nie zapominając o interesach Górnoślązaków, ponieważ podzielała poglądy wszystkich tych, którzy twierdzili, że kapitał niemiecki i niemieccy pracodawcy celowo działają na szkodę interesów Polski¹¹.

W latach 1922-1926 szczególną uwagę przywiązywali do problemu masowego zatrudniania obcokrajowców. Opowiadali się za ograniczeniem liczby cudzoziemców pracujących w śląskim przemyśle, ponieważ odbierali miejsca pracy miejscowym urzędnikom i robotnikom (bezrobocie na śląskim rynku pracy uległo zwiększeniu w latach 1923-1924). W tym celu powoływali się na odpowiednie artykuły konwencji genewskiej, np. na art. 1 § 2 ust. 3. W myśl tego artykułu strona polska mogła: „[...] wprowadzić na Górnym Śląsku zmiany, które Niemcy uznają za właściwe zastosować na niemieckiej części obszaru plebiscytowego”¹². Opierając się na ustaleniach konwencji genewskiej, socjaliści domagali się ograniczenia pozycji kapitału niemieckiego, powstrzymywania antypolskiej propagandy niemieckiej i ograniczenia antypolskiej działalności niemieckich przemysłowców. „Gazeta Robotnicza” (organ prasowy socjalistów) często opisywała wrogą postawę niemieckich urzędników wobec państwa polskiego, nagminne używanie języka niemieckiego (konwencja genewska zakazywała tego typu praktyk) i pomijania polskich pracowników przy awansach oraz podwyżkach płac. Uwzględniając te wszystkie przypadki, jeszcze bardziej domagali się przyspieszenia tempa polonizacji przemysłu i jego oczyszczenia z cudzoziemców.

3. Stosunek śląskich socjalistów do autonomii i sanacyjnej polityki kadrowej

Specyficzne stosunki narodowościowe i własnościowe panujące w śląskim przemyśle determinowały stanowisko poszczególnych ugrupowań politycznych do autonomii śląskiej. Socjaliści do 1926 r. nie występowali w roli obrońcy autonomii, ale dostrzegali pozytywne jej aspekty dla miejscowej ludności. Dlatego też głosili, że jest ona potrzebna i że nie wolno naruszać jej pod-

¹¹ Polityka pana wojewody Grażyńskiego, „Gazeta Robotnicza” z 25.09.1928 r.; Nasz stosunek do narodowości niemieckiej, „Gazeta Robotnicza” z 16.11.1928 r.; Do wszystkich członków PPS na Górnym Śląsku, „Gazeta Robotnicza” z 31.03.1928 r.; Sten. I Sejmu Śląskiego z 12.03.1925 r., pos. 112; z 16.03.1925 r., pos. 113.

¹² AP Katowice, UWŚl./WP 234, s. 12.

stawowych założeń, ponieważ gwarantują one utrzymanie dotychczasowych zdobyczy socjalnych¹³. Jednak nie wszyscy działacze śląskiej PPS zgadzali się z tym stanowiskiem partii. Józef Biniszkiwicz (jeden z przywódców śląskich socjalistów) w czerwcu 1923 r. w Sejmie Śląskim stwierdził: „My, jako PPS, nie paliliśmy się do autonomii i zgodziliśmy się na nią w pewnych warunkach, gdy nam powiedziano, że tak trzeba, że tak być musi i absolutnie wagi do tej autonomii nie przywiązujemy. Jeżeli ta autonomia zniknie, nie będziemy za nią płakać, bo dla nas jest ważne Państwo Polskie, a nie grupowanie na prowincje i na kawałki prowincji”¹⁴. Biniszkiwicz należał do obozu przeciwników autonomii i opowiadał się za jej likwidacją, ponieważ utrudniała ona, jego zdaniem, proces integracji Górnego Śląska z resztą Polski.

Po przewrocie majowym i przejściu władzy przez sanację socjaliści zmienili swój stosunek do autonomii. Śląska organizacja PPS przystąpiła do obozu obrońców autonomii – wbrew stanowisku Biniszkiwicza. „Dziś sanacja moralna narzuciła społeczeństwu polskiemu na Śląsku potrzebę i obowiązek obrony autonomii śląskiej, obronę przeciwko odrywaniu praw autonomicznych i walkę przeciwko ścieśnianiu tych praw. PPS jako partia na wskroś centralistyczna, uważa to dziś jako obowiązek w imię obrony interesów społeczeństwa śląskiego, w imię zabezpieczenia polskiego stanu posiadania, rozszerzenia i ugruntowania polskości na Śląsku”¹⁵. PPS domagała się przestrzegania autonomii, ponieważ chroniła ona prawa miejscowej ludności oraz zabezpieczała interesy polskie w śląskim przemyśle, a ponadto tworzyła warunki umożliwiające przeprowadzenie procesu polszczenia kadry kierowniczej. W myśl postanowień autonomii socjaliści domagali się uprzywilejowania Ślązaków na Górnym Śląsku. Stawiali wojewodzie Michałowi Grażyńskiemu zarzuty, że odsuwa Ślązaków i popiera przybyszów z innych dzielnic kraju. Według nich działania te bulwersowały miejscową ludność i pogłębiały sprzeczności pomiędzy Ślązakiem a przyjezdnymi. Ich zdaniem niewłaściwa polityka sanacji przyczyniała się do wzrostu wpływów niemieczyzny wśród ludności śląskiej. Socjaliści swój stosunek do autonomii uzasadniali w następujący sposób: „Okręgowy Komitet Robotniczy PPS w Katowicach na posiedzeniu swym dnia 18.02.1929 r., po wszechstronnym omówieniu sytuacji politycznej, jaka wytworzyła się w związku z rozwiązaniem Sejmu Śląskiego oraz wobec pojawiających się tendencji do pogwałcenia autonomii, stwierdza, że obecna autonomia została nadana Śląskowi za ofiarne wystąpienie ludności naszej w okresie plebiscytowym i w cza-

¹³ Sten. I Sejmu Śląskiego z 10.12.1924 r., pos. 104.

¹⁴ Sten. I Sejmu Śląskiego z 14.02.1923 r., pos. 51, s. 83.

¹⁵ Sanacja moralna. „Gazeta Robotnicza” z 24.01.1929 r.

się powstań. OKR PPS w Katowicach stwierdza dalej, że autonomia ta jest Śląskowi potrzebna ze względu na odrębne tutejsze stosunki. OKR PPS ostrzega zatem przed zakusami niepoczytalnych czynników, które zmiierzają okroić autonomię śląską lub wręcz ją zniszczyć. W końcu OKR zwraca się do klasy pracującej Śląska, by przygotowywała się do walki w obronie autonomii¹⁶.

Walka w obronie autonomii osiągnęła szczyt na początku 1935 r. (w maju weszła w życie nowa Konstytucja RP, która ograniczała prawa autonomii). Wówczas to na łamach socjalistycznego organu prasowego ukazywały się bardzo często artykuły wyjaśniające społeczeństwu, jakie uprawnienia i korzyści daje autonomia. Według autorów tych publikacji stwarzała ona niezbędne warunki do prawidłowego rozwoju życia gospodarczego w polskiej części Górnego Śląska oraz do przebudowy istniejących w tym regionie stosunków narodowościowo-własnościowych. Zatem likwidacja autonomii pociągnęłaby za sobą:

- osłabienie potencjału gospodarczego regionu,
- wzrost wpływów niemieckich,
- pogorszenie położenia robotników.

Śląska organizacja PPS nie zgadzała się z sanacyjną polityką narodowościową. Jej przedstawiciele uważali, że rodzi ona skutki odwrotne od zamierzonych. Zdaniem socjalistów polityka ta zacierała klasową istotę polsko-niemieckiego antagonizmu. „Tak zwana sanacja moralna stworzyła polski nacjonalizm i przeciwstawiła go nacjonalizmowi niemieckiemu. Dziś się te dwa nacjonalizmy zawzięcie zwalczają, przynosząc nieobliczalne moralne szkody śląskiej ludności obydwóch kierunków narodowościowych¹⁷. Socjaliści negowali sanacyjne metody walki z mniejszością niemiecką. Uważali, że efektem tych działań jest pobudzenie aktywności organizacji niemieckich na forum międzynarodowym w obronie swych praw. Polityka ta, według nich, z jednej strony utrudniała proces integracji tego regionu z pozostałymi dzielnicami Polski, a z drugiej osłabiała pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Dlatego też domagali się zaprzestania stosowania tych metod przez obóz sanacji na Górnym Śląsku i proponowali przejście do wzajemnego porozumienia pomiędzy obu narodowościami, co było zgodne z założeniami programowymi polskich socjalistów. Sądzieli, że dobre stosunki między polskimi i niemieckimi mieszkańcami zapewnią spokój i harmonijny rozwój zarówno Śląska, jak i całej Polski. Zgodne współzycie leży w interesie polskich sfer gospodarczych i politycznych¹⁸.

¹⁶ Zjazd okręgowy PPS na Śląsku. „Gazeta Robotnicza” z 5.03.1929 r.

¹⁷ Nasz stosunek do narodowej mniejszości niemieckiej. „Gazeta Robotnicza” z 16.12.1928 r.

¹⁸ Sten. II Sejmu Śląskiego z 20.06.1930 r., pos. 6.

Po 1926 r. socjaliści opowiadali się za asymilacją mniejszości niemieckiej. Aprobowali mniejszość niemiecką pod warunkiem lojalnego stosunku do państwa polskiego. Jeśli mniejszość niemiecka spełni ten warunek, to wówczas socjaliści opowiadali się za jej równouprawnieniem i przyznaniem prawa do swobodnego rozwoju kulturalnego. Natomiast negowali wszelkie zachowania antypolskie. W przypadku ich wystąpienia aprobowali wszelkie działania zmierzające do ukarania nielojalnych przedstawicieli mniejszości niemieckiej. W takiej sytuacji proponowali wydalanie z Polski wszystkich Niemców wrogo usposobionych do państwa polskiego. Opowiadali się za rozważnym procesem oczyszczania przemysłu górnośląskiego z niemieckich pracowników i wprowadzaniem na ich miejsce polskich specjalistów.

Socjaliści w latach 1926-1929 negatywnie oceniali efekty działań sanacji w przemyśle śląskim, ponieważ w dalszym ciągu dominowały kapitał i personel niemiecki, prowadzące antypolską działalność.

W latach wielkiego kryzysu gospodarczego socjaliści wprowadzili zmiany w swej polityce narodowościowej – odeszli od koncepcji asymilacji. Natomiast coraz częściej pojawiał się postulat ograniczenia uprzywilejowanej pozycji kapitału niemieckiego w śląskim przemyśle. Jak wcześniej wspomniano, proces polonizacji nie doprowadził do radykalnych zmian, w wielu przedsiębiorstwach w radach nadzorczych i zarządach dominowali przedstawiciele niemieccy. W tej sytuacji socjaliści poparli sanacyjną akcję usuwania z pracy elementu niemieckiego, szkodzącego jawnie polskim interesom. Według socjalistów był to jedyny sposób powstrzymania wrogiej działalności kapitału niemieckiego, a jednocześnie sprzyjający procesowi przebudowy ustroju społeczno-ekonomicznego¹⁹.

Przejęcie władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera przyczyniło się do zmiany stosunku śląskich socjalistów do mniejszości niemieckiej. PPS bardzo ostro zareagowała na antypolską działalność nowych władz w Niemczech. Jednak winą za zły stan stosunków polsko-niemieckich obarczała również nacjonalizm polski. Dlatego też była jedynym polskim ugrupowaniem w Sejmie Śląskim, które głosowało przeciw specjalnej subwencji na rozbudowę polskiej floty po prowokacyjnej mowie ministra Trevironusa.

Szybko zwiększające się wpływy nazizmu wśród mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku spowodowały odrzucenie tezy o asymilacji mniejszości niemieckiej. Ponadto kierownictwo PPS wyraźnie podkreśliło, że winę za pogorszenie stosunków polsko-niemieckich ponosi wyłącznie strona niemiecka. Zmieniło również swój stosunek do niemieckich robotników i przestało mówić o międzynarodowej solidarności klasy robotniczej. W związku z tym żądało od

¹⁹ AP Katowice, DPK 174; DPK 175; Sten. III Sejmu Śląskiego z 13.02.1931 r., pos. 4.

polских władz podjęcia odpowiednich kroków, które miały doprowadzić do poprawy sytuacji socjalnej ludności Śląska, ograniczenia bezrobocia, powstrzymania kryzysu gospodarczego oraz zmniejszenia stanu posiadania kapitału niemieckiego i dopuszczenia polskich pracowników na kierownicze stanowiska w śląskim przemyśle²⁰.

4. Ocena roli państwa

W kwestii roli państwa w życiu gospodarczym socjaliści, od początku istnienia odrodzonej Polski, mówili o socjalistycznej przebudowie stosunków społeczno-ekonomicznych. Dlatego też stale domagali się wywłaszczenia wielkiej własności ziemskiej, uspołecznienia przemysłu i banków oraz wprowadzenia społecznej kontroli produkcji.

Wydarzenia pierwszej połowy lat 20. – wstrząsy rewolucyjne oraz brak stabilizacji gospodarczej i politycznej w krajach kapitalistycznych – utwierdzały socjalistów w przekonaniu, że system kapitalistyczny przeżywa kryzys. Według nich przejawiał się on w nadprodukcji oraz w szybko postępującym procesie koncentracji produkcji i kapitałów, czyli w kartelizacji gospodarki. W ten sposób w ramach gospodarki kapitalistycznej powstawały warunki sprzyjające przebudowie w kierunku socjalizmu. Rozwój monopolu traktowali oni zatem jako przejaw uspołecznienia procesu produkcji. Z postępującą monopolizacją gospodarki łączył się, według nich, proces wzrostu ekonomicznej roli państwa, co pociągało za sobą zmiany w strukturze własnościowej. Wzrost ekonomicznej roli państwa w życiu gospodarczym wiązał się z realizacją następujących postulatów:

- wprowadzenia robotniczej kontroli produkcji,
- rozszerzenia kompetencji rad załogowych i wprowadzenie ich w całej Polsce,
- włączenia przedstawicieli rad załogowych do rad nadzorczych przedsiębiorstw,
- ustanowienia praw o kartelach,
- zaprowadzenia przymusowych syndykatów z udziałem przedstawicieli władz państwowych i konsumentów,
- kontroli rządowej nad działalnością prywatnych przedsiębiorstw (przede wszystkim śląskich spółek węglowych).

²⁰ Skutki ostrego pogotowia. „Gazeta Robotnicza” z 27.04.1933 r.; Sanacja demonstruje przeciw swym przyjacielom. „Gazeta Robotnicza” z 29.03.1935 r.

Powyższe postulaty mówiły wyraźnie o konieczności wzrostu roli państwa w życiu gospodarczym. Państwo, według nich, powinno kontrolować ceny, prowadzić politykę ich stabilizacji oraz udzielać pomocy przedsiębiorstwom znajdującym się w trudnej sytuacji finansowej, aby nie dopuścić do ich unieruchomienia i wzrostu rozmiarów bezrobocia²¹.

W latach wielkiego kryzysu gospodarczego automatycznie wzrosła rola państwa w regulowaniu stosunków gospodarczych i społecznych – rozwijał się etatyzm i interwencjonizm państwowy. Państwo występowało w roli rozjemcy pomiędzy pracodawcami i pracownikami, starało się łagodzić zaostrzone stosunki społeczne oraz próbowało ratować miejsca pracy. Szczególnie ważną rolę odgrywało na Górnym Śląsku, gdzie próbowało zmienić istniejący układ stosunków własnościowych i narodowościowych. Inicjowane przez władze państwowe działania niejednokrotnie uniemożliwiały machinacje finansowe, podatkowe i celne górnośląskich przedsiębiorstw, znajdujących się przede wszystkim w rękach kapitału niemieckiego²².

Socjaliści aprobowali wzrost ekonomicznej roli państwa w życiu gospodarczym oraz akceptowali działania etatystyczne i interwencjonistyczne. Uważali, że przyspieszy to proces przebudowy ustroju, transformacji kapitalizmu w socjalizm. Nie zgadzali się jednak z rządowym planem walki z kryzysem. Dlatego też PPS tworzyła własną politykę antykryzysową. Kwestie te były omawiane na XXII Kongresie partii. Uczestnicy Kongresu dokonali oceny źródeł kryzysu i wysunęli tezę o jego strukturalnym charakterze. „Kryzys gospodarczy, który ogarnął świat kapitalistyczny, nie ma charakteru przejściowego, lecz jest to kryzys ustroju kapitalistycznego o znamionach ostatecznego bankructwa, rozpiętość między produkcją a konsumpcją doszła do takich rozmiarów, że kapitalistyczny system wytwarzania i podziału dóbr stanął w jaskrawej sprzeczności już nie tylko z interesami klasy robotniczej, ale z najbardziej żywotnymi potrzebami ówczesnych społeczeństw”²³.

Dokładną charakterystykę źródeł kryzysu przedstawił Zygmunt Zaręba w referacie zatytułowanym: „Kryzys gospodarczy, bezrobocie a klasa robotnicza”. Według niego źródła kryzysu tkwiły w strukturze systemu kapitalistycznego i dlatego też domagał się usunięcia tego ustroju wraz z całym systemem społeczno-ekonomicznym i budowy ustroju socjalistycznego, który zapewniłby

²¹ Konferencja okręgowa PPS na Śląsku. „Gazeta Robotnicza” z 3.08.1927 r.; Zjazd okręgowy PPS. „Gazeta Robotnicza” z 21.04.1927 r.; Sprawy śląskie w obradach rządu centralnego. „Gazeta Robotnicza” z 9.08.1927 r.

²² J. Jaros: Historia górnictwa węgla w Zagłębiu Górnośląskim..., op. cit., s. 63-67; J. Pabisz: Walka klasy robotniczej w województwie śląskim w latach wielkiego kryzysu 1929-1935. Katowice 1972, s. 83-89; Polityka pana wojewody Grażyńskiego. „Gazeta Robotnicza” z 25.09.1928 r.; Nasz stosunek do narodowej mniejszości niemieckiej. „Gazeta Robotnicza” z 16.12.1928 r.

²³ B. Głowacki: XXII Kongres PPS (23-25.05.1931 r.). „Z pola walki” 1974, nr 3, s. 129.

sprawiedliwy podział wytworzonego bogactwa oraz zatrudnienie wszystkich zdolnych do pracy, co umożliwiłoby zaspokojenie rosnących potrzeb społeczeństwa²⁴.

Proponował on dwa sposoby przezwyciężenia trudności gospodarczych – w ujęciu maksymalnym i minimalnym. Aspekt maksymalny dotyczył wprowadzenia planowej gospodarki socjalistycznej, w rezultacie której zostaną rozwiązane wszystkie problemy nurtujące gospodarke. Natomiast minimalny sugerował realizację bieżących żądań robotników (ten sposób miał przyczynić się do poprawy sytuacji pracowników najemnych), domagał się m.in. likwidacji bezrobocia i dopuszczenia przedstawicieli robotników do współzarządzania przedsiębiorstwami. Ponadto proponował przymusową organizację karteli i rozszerzenie aparatu przedsiębiorstw państwowych. Program Zaręby zawierał zatem elementy etatystyczne²⁵.

Kongres przyjął założenia programu Zaręby i opowiedział się za wprowadzeniem planowej gospodarki socjalistycznej, gdyż tylko w ten sposób można było przezwyciężyć kryzys. Uczestnicy Kongresu uznali, że jedynym rozwiązaniem jest całkowita przebudowa ustroju i dlatego też domagali się:

- obalenia przywilejów klasowych,
- wywłaszczenia wielkiej własności ziemskiej i dóbr tzw. martwej ręki,
- uspołecznienia i wywłaszczenia wielkich przedsiębiorstw,
- wprowadzenia samorządu robotniczego we wszystkich przedsiębiorstwach,
- pozbawienia kapitału finansowego władzy nad życiem gospodarczym kraju,
- utworzenia państwowego monopolu handlu zagranicznego,
- wprowadzenia ustaw dewizowych celem poddania kontroli państwa międzynarodowego obrotu pieniężno-towarowego,
- wprowadzenia planowej gospodarki środkami płatniczymi w celu potaniaenia kredytu.

Przebudowa życia gospodarczego oraz planowa gospodarka socjalistyczna miały być sposobem na przezwycięzenie trudności gospodarczych i poprawę warunków bytowych pracowników najemnych. Z tezami sformułowanymi na Kongresie zgodzili się śląscy socjaliści i zapowiadali walkę o realizację planu przebudowy ustroju kapitalistycznego²⁶.

Problem udziału państwa w życiu gospodarczym był ponownie omawiany na XXIII Kongresie partii (w roku 1934). Ponowiono wówczas żądania sformułowane już w 1931 r. Dlatego też domagano się wprowadzenia planowej gospodarki socjalistycznej kierowanej przez państwo, która miała przyczynić

²⁴ Z. Zaręba: *Bezdroża kapitalizmu i drogowskazy przyszłości*. Warszawa 1933, s. 95-96.

²⁵ M.M. Drozdowski: *Ewolucja programu gospodarczego PPS w latach 1918-1939. Społeczeństwo, państwo, politycy II Rzeczypospolitej*. Kraków 1972, s. 112-113.

²⁶ *Ibid.*, s. 113-114.

się do przezwyciężenia kryzysu gospodarczego i bezrobocia. Uczestnicy Kongresu po raz kolejny sformułowali postulat socjalizacji podstawowych gałęzi przemysłu: górniczego, metalurgicznego, energetycznego i transportu. Ponadto znowu domagali się uspołecznienia systemu bankowego i kredytowego, przeprowadzenia reformy rolnej i wprowadzenia kontroli robotniczej nad produkcją²⁷. Program ten stał na gruncie interwencjonizmu państwowego oraz mówił o legalnej i pokojowej drodze realizacji socjalistycznej przebudowy ustroju społeczno-gospodarczego.

W następnych latach socjaliści popierali działania etatystyczne Eugeniusza Kwiatkowskiego (tezy XXIV Kongresu PPS z roku 1937). Uważali, że udział państwa w życiu gospodarczym umożliwi w przyszłości przebudowę kapitalistycznego systemu gospodarczego w kierunku gospodarki socjalistycznej. Socjalizacja miała nastąpić zarówno w przemyśle (ponowili żądania sformułowane już w latach wcześniejszych), jak i w rolnictwie (proponowali m.in. rozbudowę spółdzielczości chłopskiej, która miała korzystać z podatkowej, kredytowej i materialnej pomocy państwa). Byli również zwolennikami planowej inflacji, ponieważ miała ona pobudzić procesy gospodarcze – zapewnić wzrost produkcji i zatrudnienia. W programie swym domagali się wzrostu ingerencji państwa w gospodarce i dlatego też był on w wielu punktach zbieżny z założeniami programu Kwiatkowskiego²⁸.

Program gospodarczy socjalistów z drugiej połowy lat 30. zawierał w sobie elementy lewicowego keynesizmu, pomimo że partia ta nigdy nie utożsamiała się z tym systemem teoretycznym w ekonomii.

ATTITUDE OF THE SILESIAN SOCIALISTS TO THE ROLE OF THE STATE IN THE UPPER SILESIA INDUSTRY INCLUDING THE PROPERTY RIGHTS AND PERSONNEL POLICIES IN 1922-1939

Summary

The article deals with the Silesian Socialists and the evolution of their attitudes towards the role of a country in the economic life.

The political agenda of the Socialists made allowances for the specific situation of the Upper Silesia between the two World Wars. For that reason, they postulated the development of the economic functions of a country and the reconstruction of property rights and personnel conditions in the Silesian industry.

In 1930s, the Socialists, having been unaware, became the advocates of the Keynesian theory (their political agenda included some elements of the leftist Keynesian theory).

²⁷ B. Glowacki: *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej 1929-1935*. Warszawa 1979, s. 228-264; J. Kowalski: *Trudne lata. Problemy rozwoju polskiego ruchu robotniczego 1929-1935*. Warszawa 1976, s. 521-531; J. Walczak: *Polska i niemiecka...*, op. cit., s. 404-410.

²⁸ J. Zarnowski: *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1935-1939*. Warszawa 1965, s. 206-215.